

Doživljaji Ljubljanačana Miljutina Zarnika novembra 1918

ŽELJKO OSET

AVSTRIJSKI DUH

William Johnston, najbolj znan po svojem delu *Avstrijski duh* (Johnston 1972), monografiji, v kateri je analiziral oblikovanje enotne avstrijske kulture in njeno širjenje iz centra (Dunaja) na periferijo, je ocenil, da je železniška postaja na Dunaju enaka postaji na Krasu, kavarne na Dunaju pa tistim na periferiji (Johnston 2005: 97–118). Skupna miselnost je povezana z oblikovanjem absolutistične države, torej s kontinuiranim procesom, ki se je vzpostavil na začetku 17. stoletja. Z modernističnimi politikami na področju kulture se v 19. stoletju, še posebej pa skozi izobraževalni sistem, vzpostavi vedenjski slog (*Hochkultur*), ki ga sprejme in soustvarja družbena elita, meščanstvo, na ravni celotne države (Vodopivec, Štih in Simoniti 2008: 209–241). Kot je ugotavljal Alan Taylor in za njim še M. G. Ash, so imele gimnazije

ključno vlogo pri njegovi uveljavitvi in predvsem razširitvi, torej institucije, ki so vrhunsko izobrazile generacije mladih izobražencev, tudi na periferiji (Taylor 1956: 165–178; Ash in Surman 2012: 6–7).

Država je skozi izobraževalni sistem omogočala vertikalno socialno mobilnost, s tem pa prekinila tradicionalno navezanost mladih na poklic staršev. Seveda pa so mladi slovenski izobraženci prihajali tudi iz že uveljavljenih meščanskih družin – iz meščanstva po premoženju (večinoma iz drobnega meščanstva, to je *Kleinbürgertum*, nekateri pa tudi iz vrst velekapitalistov, to je *Großbürgertum*) in meščanstva po izobrazbi (*Bildungsbürgertum*) – ter urbanega okolja (Cindrič 2009: 155–248). Med njimi je bil tudi Miljutin Zarnik (1873–1940), pravnik, ravnatelj ljubljanskega magistrata, slikarski in gledališki kritik (Koblar 2019; Oset in Ferk 2020: 15–39).

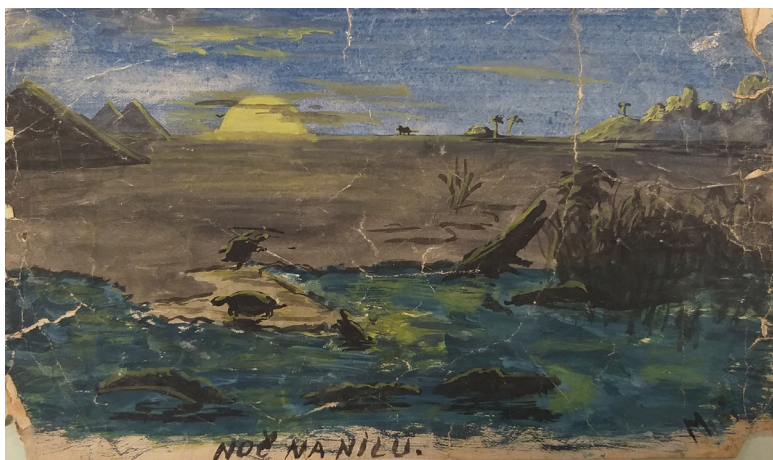
BIOGRAFSKA SKICA

Miljutin Zarnik je izviral iz meščanske družine, ki ji je ta status zagotovil njegov oče Valentin Zarnik, po izobrazbi pravnik, sicer pa politik in ena od osrednjih osebnosti slovenskega narodnega tabora od leta 1868 dalje. Kot govornik na taborih med poletjem 1868 in pomladjo 1871 si je ustvaril izjemen ugled. Bil je poslanec v kranjskem deželnem zboru, ki ga je izvolil za poslanca v državni zbor na Dunaj, in ljubljanski občinski svetnik. Na njegov predlog je prišlo do (postopnega) poslovenjenja mestnih šol in poslovanja ljubljanskega magistrata. Valentin Zarnik je vzgoji svojih otrok namenjal veliko pozornosti, zato je družina ob njegovi smrti marca 1888 doživela velik pretres. Za Miljutina Zarnika, študenta v četrti gimnaziji, se je končalo brezskrbno otroštvo, kajti oče ni zapustil izdatnejšega premoženja (Hudolin in Jančar 2019: 9–59).

Po maturi je postal enoletni vojaški prostovoljec v Gradcu, kar mu je omogočalo vojaško kariero, vendar se je raje odločil za vzporedni študij slikarstva (v Ažbetovi šoli) in prava na Maximilianovi univerzi v Münchnu. V Ažbetovi šoli je užival, vendar se je zaradi finančne stiske odločil, da bo študij prava nadaljeval na Karlovi in Francovi univerzi v Gradcu, kar je pomenilo, da se je moral odreči tudi študiju slikarstva. To odločitev je njegov prijatelj Fran Govekar pojasnil kot prevlado finančnih skrbi mladega Zarnika nad mladostno afiniteto – slikarstvom. Pravniški poklic je vsekakor omogočal zanesljivejšo kariero in samostojnost ter z njo povezane možnosti, ki jih je meščansko življenje ponujalo mlademu izobražencu iz fine ljubljanske družine (NUK, Ms

1689 Govekar Fran, II. – Dela; NUK, Ms 1689 Govekar Fran, IV. – Tuja dela; NUK, Ms 1011 Govekar Fran, II. – Dela).

Jeseni 1894 se je vrnil v Gradec, mesto drugega reda Avstro-Ogrske (Stromberger 2004: 15–34). Zarnik je poznal štajersko prestolnico in njeno kulturno ponudbo, prav tako pa se je že naužil boemskega študentskega življenja, zato je podobno kot tiha večina slovenskih študentov na avstrijskih univerzah raje od daleč spremljal institucionalno študentsko življenje v klubih in društvih (Melik in Vodopivec 1986: 277–279). Prosti čas je tako izkoristil za pogosta potovanja v Ljubljano, kjer je bil aktiven v ljubljanskem kulturnem življenju. Ustvaril si je ime kot mlad slikar in intelektualec. Ob pomoči očetovih sodobnikov, med katerimi velja posebej izpostaviti Ivana Hribarja, pa mu je po študiju uspelo narediti uradniško kariero na ljubljanskem magistratu (Oset in Ferk 2020: 29–36; Grdina 2010: 39).



Slika 1: V Zarnikovi zapuščini je ohranjena mladostna risba *Noč na Nilu* (ZAL_323, š.1, št. 52, Noč na Nilu)

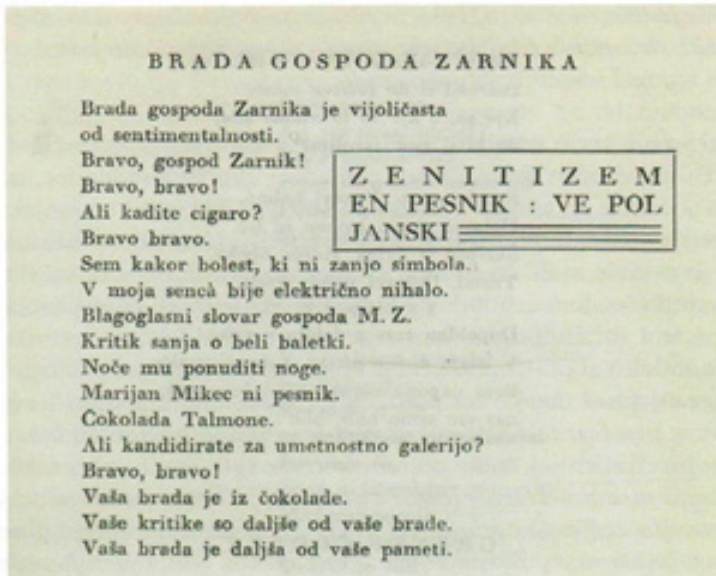
V ljubljanskem okolju se je uveljavil kot originalen samosvoj mož, ki je znal svoje mnenje povedati na duhovit in satiričen način. Po letu 1900 je kot uradnik na ljubljanskem magistratu s svojimi podrejenimi komuniciral neposredno, »v besedah [je bil] oster in neizbirčen, toda imel je dobro srce« (b. n. a. 1940a: 3). Brez zadržkov je ocenjeval delovanje svojih zaščitnikov, med drugim ljubljanskega župana Ivana Hribarja. Kot mlad uradnik se je pritoževal nad županovim estetskim okusom, še posebej zaradi izbora javnih spomenikov; januarja 1904 je svojemu dunajskemu prijatelju dr. Franu Vidicu poročal:

Našemu županu vsa, vsa čast – a glede umetnosti je popoln barbar. Ne sovražnik, ker on ima izredno dosti dobre volje, jo po svoji moči podpira in tudi s pomočjo občine, kolikor se da. Toda barbar, ki nima niti dobrega niti slabega okusa, zato pa hvaležno sprejema, kar mu priporoči oseba, ki si jo je izbral za avtoriteto. (Grdina 2010: 29–30)

Implicitno namiguje, da je takšno stanje posledica Hribarjeve neustrezne formalne izobrazbe – gimnazije ni dokončal –, zaradi česar je nujen podrejen strokovnjakom, doktorjem. Zarnik je bil »naprednjak« in »Jugosloven«, vendar hkrati legalist in zagovornik meščanske morale. V Ljubljani se je kot mestni uradnik proslavil s preganjanjem boemov, zbranih okrog Vladimirja Svetka, torej je postal sinonim za skrbnika javnega reda in miru.¹ Ob razčiščevanju slovenskih kulturnih dilem v novembru leta 1918 se je zavzel za politično in kulturno združitev v enoten jugoslovanski narod. To je bilo sicer enotno stališče Jugoslovanske demokratske stranke, slovenskih liberalcev, ki so tako želeli pridobiti naklonjenost nove centralne oblasti, s čimer bi lahko dolgoročno preprečili politično premoč ideološko nasprotne Slovenske ljudske stranke v Sloveniji. Vendar je Zarnik izstopal v politični brezkompromisnosti in napadalnosti, ki je bila tako značilna za slovenske (liberalne in klerikalne) politike na Kranjskem pred prvo svetovno vojno (Dolenc 2010: 116–126; Zarnik 1918: 1–2).

Zarnik je bil tudi umetnostni in gledališki kritik (b. n. a. 1940c). Njegove umetniške kritike so sprožile nekaj nejevolje; Rihard Jakopič mu je očital površnost in nepoznavanje (Podbevšek 1983: 134–136; primerjaj Vrečko: 172–175), Srečko Kosovel pa je svojemu kritiku posvetil kons *Brada gospoda Zarnika*.

1 Maja leta 1906 je v Ljubljani z Wild West Showom gostoval ameriški cirkus Buffalo Bill. Mladi razgreti študenti – poleg Vladimirja Svetka še Hinko Smrekar, Fran Tratnik, Vladimir Levstik in Maksim Gaspari – so v mladostnem navdušenju uprizorili spektakel: dvobojevanje s palico in dežnikom na današnji Cankarjevi ulici ter lomljenje vej na občestnem nasadu. Vrhunec pa je bilo Svetkovo razkazovanje samokresa. Magistratni stražnik je Svetka aretiral, drugim pa ukazal miroljuben razhod. Z izjemo Gasparija, ki je odšel še pred policijsko intervencijo, so drugi pristali v priporu skupaj s Svetkom. V zagovoru pred sodiščem so se sklicevali na opitost in željo po pobegu pred indijansko mrzlico. Skratka, vsega je bil kriv Buffalo Bill. Zarnik, ki je imel dovolj Svetkovega razgrajanja, saj so ga mestni stražniki večkrat opozorili zaradi kršenje javnega reda in miru, je predlagal kaznovanje mladih boemov, še posebej ostro povratnika Svetka. Pri vseh pa je ocenil njihovo umetniško nadarjenost, kar je za preiskovalni postopek vsled kršenje javnega reda in miru nenavadno (Cvirn 1994: 1–9).



Slika 2: Srečko Kosovel je Miljutinu Zarniku postavil trajen spomenik (Kosovel 1974: 479)

Še več o Zarniku izvemo iz njegovega potopisa s trimesečnega potovanja v Sankt Peterburg in preko Švedske in Nemčije nazaj v »črno-žolto« monarhijo. V podlistku, objavljenem v Slovenskem narodu, je od septembra do decembra leta 1913 s prekinitvami poročal o prvem delu potovanja, torej o Dunaju (ki ga je slabo poznal), Varšavi in Sankt Peterburgu (Zarnik 1913a-n). O motivu za potovanje in izboru itinerarja je zapisal:

Drugi ljudje hodijo po svetu, prihajajo domov v Ljubljano in se bahajo, kako lepo da je bilo onkraj naše domovine. Čemu bi torej človek izjemoma enkrat tudi sam ne ovohal nekaj krasot in zanimivosti tujih krajev? [...] Lepo je v planinah, še več privlačnosti ima za nas kontinentalce pogled na brezkončnost morja. Toda jaz – če se odločim potovati za zabavo – se obrnem najrajše v velika mesta, kjer osveži človek svojo od mrtvila province napol ubito dušo na vrelcih kulture in civilizacije in jo poživi na pestrosti življenjskega navala. (Zarnik 1913a)

Kljub temu se je označil za ljubljansko srajco, ki želi »ovohati nekaj in zanimivosti tujih krajev«. Pri tem je zasledoval svoje kulturno-civilizacijske afinite:

Mene zanima v prvi vrsti tuji živelj, celotni včinek tujega kraja, način življenja, spoznanje, kaj da tuje mi ljudstvo ljubi in ceni, kako se kreta, oblači, kako se hrani in zabava, ali je ves milieu tak, da bi se ga

človek privadil, oziroma da bi se ga rad privadil ali ne. Torej življenje samoobsebi, v tej zvezi pa tudi arhitektonska slika kraja, ker se v njej zrcali vsa duša ljudstva, ki tam živi in ki si je svojo okolico ustvarilo. (Zarnik 1913a)

Svoje vtise je predstavil na podlagi svojih občutkov, kajti rusko ni znal najboljše; znanje nemščine pa je bilo v ruskem imperiju omejeno na družbeno elito in naraščajoče število zastopnikov nemškega kapitala v Rusiji. Zarnika je presenetila podrejenost uslužbencev predstojniku, pretresel ga je ruski birokratizem, obenem ga je prevzela ruska velikopoteznost. Bil je pozoren opazovalec ruskih sprehajalcev, ki jih je primerjal z »ljubljsko pasmo«; ta naj bi bila primerjalno z rusko golšava (še posebej mladenke od 12. do 14. leta) in pritlikava (Zarnik 1913g-m).

Rusija mu je bila všeč zaradi barvitosti stavb, že omenjene velikopoteznosti, priljudnosti, živahnosti ljudstva, ki je »neženirano«, vendar je ob tem pogršel »nemško akurateso«, s čimer je potrdil, da je bil pristaš modernega, urbanistično zasnovanega in urejenega mesta (Zarnik 1913a-n). Torej mesta kot središča, v katerem se zgostijo upravne, politične, ekonomske in kulturne funkcije, z vzpostavljenimi modernimi sanitarijami, začeni s kanalizacijo in vodo. Zarnik je s tema novodobnima pridobitvama odrastel in ju sprejel kot civilizacijski standard (primerjaj Studen 1995; Stromberger 2004: 15–32). Kot visok mestni uradnik pa je kot svetovalec župana Hribarja sodeloval pri postavljanju spomenikov v Ljubljani, torej urejanju reprezentativnih (nacionalnih) simbolov v mestu (Grdina 2010: 29–30).

DNEVNIK LJUBLJANČANA

Ko se je star družbenopolitični okvir začel rušiti, si je družbena elita začela prizadevati za vzpostavitev kontinuitete sistema v novi državi, torej za demokracijo, pravno državo, samoodločbo narodov in ohranitev vedenjskega sloga oziroma meščanske morale, Zarnik pa je začel pisati dnevnik. To se je zgodilo 2. novembra 1918, ko je ocenil, da se dogaja zgodovina – nastajanje južnoslovanske države –, zato je začel beležiti svoje vtise, ki nam ponujajo pogled pripadnika slovenske elite na stanje in oris dogajanja v Ljubljani. Sam to dogajanje poimenuje za »nekrvavo anarhijo«, kar je zanj metafora za na videz popolno neurejenost, ki ne privede do vsesplošnega javnega nasilja. Civilizacijski in moralni standardi so se torej večinoma ohranili, čeprav je represivni državni aparat izgubil svojo moč (Oset in Ferk 2020: 39–55; primerjaj Perovšek 2009: 19–42; Rahten 2016: 151–181).

Zarnik je svoj dnevnik redno pisal od 2. novembra 1918 do 10. marca 1919. Sprva je uporabljal kronistični pristop, torej je redno orisoval stanje v Ljubljani in komentiral ključna vprašanja (pogajanja za združitev med Državo SHS in Kraljevino Srbijo, italijansko zasedbo zahodnega dela slovenskega etničnega ozemlja, stanje na Koroškem). Po odločitvi Narodnega sveta (*Narodnega vijeća*), nekakšnega *pro forma* parlamenta novonastale Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, za pričetek pogajanj za združitev s Kraljevino Srbijo 24. novembra 1918, pa je bil nastanek Jugoslavije – kot si jo je sam zamišljal, torej s Srbijo kot jugoslovanskim Piemontom – zelo verjeten, zato je kronistični pristop opustil. Prav tako je začel pisati manj, njegovi zapisi so zaradi časovne oddaljenosti postali analitični in bolj poglobljeni. Sicer pa je bil tudi čustveno in fizično izčrpan. Zaradi navedenega je opustil poročanje o ljubljanskem dogajanju, kajti civilna oblast je obnovila svojo avtoriteto, življenje se je vrnilo v »stare«¹ tirnice, zato se je začel bolj posvečati ključnim političnim vprašanjem, kot je določitev meje na zahodu in severu ter politično kadrovanje v Sloveniji (Oset in Ferk 2020: 51–106).

V svojem sklepnem lakoničnem zapisu pojasni, da je pisanje dnevnika povsem opustil, ker se mu ni več »ljubilo«. V svoj zagovor je vnovič ponudil oceno o utrditvi civilne in vojaške oblasti. V epilogu ponovi v dnevniku večkrat navedeno razočaranje nad sodržavljani in sosednjimi državami. Prav tako je skeptičen do navdušenja sodržavljancev, ki so v novih razmerah videli priložnost za uresničitev velikih narodnih projektov, kot je ustanovitev univerze v Ljubljani. Njemu se zdi, da se Slovenija brez morja ne bo mogla razvijati, četudi bo del skupne jugoslovanske države, o kateri je sanjal še kot mlad izobraženec, nazadnje pa v novembru leta 1918. Ravno nasprotno – prepričan je bil, da bo Slovenija ostala »smešna provinca«, ki bo izgubila svojo »popolno evropsko civilizacijo«. Bal se je centralizma in militarizma Beograda, ki bi lahko postal »jugoslovanski Berlin brez duše«, zaradi česar bi bila nova doba zaznamovana z »zastarelostmi«. Zarnik torej v svojem dnevniku preide od silnega navdušenca nad vojaško avtoriteto srbskih vojakov do kritika militarističnih in centralističnih tendenc novega središča. Njegovo mesto – Ljubljana – pa bi se moralo prilagoditi drugim civilizacijskim navadam, ki so jih kritiki pozneje označevali za bizantizem ali čaršijo. Skrbelo ga je, da bi se evropska kultura in civilizacija v urbani sredini pod ljubljanskim gradom oslabili, kar bi ogrozilo družbo, ki je temeljila na liberalnih vrednotah, demokraciji in pravni državi (Oset in Ferk 2020: 144–145).

Treba je dodati, da je bil Zarnik kot idealist razočaran nad tehnologijo oblasti, zato je bil kritičen do avtoritet. Bil pa je tudi izčrpan

in malodušen; svojemu mlajšemu sodelavcu je »zavidal« smrt zaradi »španjolke«, torej zaradi španske gripe, ki pa ji v svojem dnevniku sicer ni namenil večje pozornosti, čeprav je bila vzrok za bistven porast smrtnosti v Ljubljani. Bolezen in umiranje sta zanj očitno naravna cikla, sestavni del življenja (Oset in Ferk 2020: 8; Keber 2017: 67–76). Sicer pa je umiranje med »veliko« vojno postalo toliko bolj prisotno v življenjih ljudi na začetku 20. stoletja (primerjaj Grdina 2014: 7–20).

Dnevnik *Porajanje Jugoslavije. Doživljaji Ljubljancana (Miljutina Zarnika) v letu 1918* je v prvi vrsti evidenca pomembnih političnih odločitev, tudi vzpostavljanja nove (civilne in vojaške oblasti) Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Zarnik je v dnevniku zapisoval svoja opažanja o razpoloženju v mestu, orisoval someščane in svoje vtise o dogajanju v mestu.



Slika 3: Vsled strahu pred nasiljem je ljubljanski magistrat sprejel vrsto prepovedi, še posebej za mladostnike, ki so željni junaških dejanj pobirali ob železniških tirih odvrženo orožje in ga nepremišljeno uporabljali (fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije)

Kot izobraženec, pripadnik družbene elite, ki je sol naroda, se je Zarnik odločil zapisati zanimivosti, dogodke in vtise, ki jih je vzel za osnovo za pisanje svojih spominov, delno pa tudi za svojo sprostitvev in pomiritev, ko so se prelomni dogodki vrstili drug za drugim. V zraku je bilo občutiti negotovost, zato so vsi hlatali za informacijami. S svojega položaja novohumanističnega izobraženca, pripadnika slovenske kulturne in politične elite v osrednjeslovenski deželi, v Ljubljani, je presojal dogodke in posameznike. Zarnik je protagoniste v prvi vrsti presojal po njihovi zavezanosti jugoslovanski ideji, nadalje je ocenjeval njihovo zavezanost novohumanističnim idealom in meščanski morali ter osebnemu videzu (Oset in Ferk 2020: 69–77).

Ena od posebnosti zapisov je vsekakor ocenjevanje »eksterierja«
posameznikov v prvih dneh novembra leta 1918. Avtor njihov videz tesno povezuje z zmoglostjo oblikovanja avtoritete in verodostojnosti. Tako s simpatijo korporativno orisuje srbske vojake, ki so zanj simbol dobrega, tudi zaradi vzpostavljanja vojaške avtoritete v mestu. Srbski vojaki so torej orisani kot simpatični, visoki, dostojanstveni, oliskani. 7. novembra 1918 zapiše:

Zadeli so si puške na ramo s tako samoposebi razumljivostjo, kakor da bi brez tega ne bili popolni ljudje. Krasni junaki, zlasti oficirji so tako elegantni v svojih svetlorjavih uniformah, s temno rdečim vrtnikom, zlatimi (opoleti), naramnimi zaklopnicami in lično srbsko čepico, da jim ni para v nobeni drugi armadi. In skoro sami veliki, vitkokrepki ljudje, lepih, visoko inteligentnih lic. In sila resni, dasi brez ošabnosti. Malo katerega se vidi, da bi se zasmejal. Vsekakor že po videzu prvi vojaki sveta. (Oset in Ferk 2020: 76)

Od srbske vojske – sprva gre za vojne ujetnike, ki so se iz vojnih taborišč v domovino vračali skozi Ljubljano, šele decembra leta 1918 pa so v Ljubljano prispeli prvi predstavniki srbske vojske – pričakuje, da bo disciplinirala slovenske vojake, ki so nizko avtoriteto vojaških poveljnikov izkoristili za povratek na svoje domove ali pa so ostali v Ljubljani, kjer so se obnašali kot razposajena mladina. Po mestu naj bi se vozili z avtomobili in dvorili mladim damam, se sproščali s posedaanjem in diskutiranjem po gostilnah in kavarnah (Oset in Ferk 2020: 73–74). Zarnik je o vojaki, ki so bili utrujeni in demoralizirani ter so hrepeneli po povratku na svoje domove, 31. oktobra zapisal:

Moštvo brez orožja, izmozgano, a veselega lica, se je vlačilo z nahrbtniki po ulicah v malih gručah in posamič. [...] Tudi dohajajoči železniški transporti le čakajo, da gredo dalje, domov, le domov, četudi lačni. Kakor jagnjeta oddajajo na poziv svoje orožje, naj bodo Nemci, Madjari ali kdorsibodi. Bere se jim z obrazom edini strah, da ne bi se jih (tu) pridržalo. Samo hitro domov! (Žalobog so) Domači so ravno

taki. Komaj iz vagona, pa hajd domov. Dolenjska cesta je podobna romarski cestni, urni vojaki z nahrbtniki, ki kar trepetajo poželenja, zagledati stolp domače cerkve. Ubogo ljudstvo vojaško! (Oset in Ferk 2020: 56, 62)

Pisal je o mladih nadobudnih častnikih, gimnazijcih, ki so se usposabljali za odhod na fronto, vendar se je vojna končala, preden bi lahko dočakali ognjeni krst v jarkih. Zato so ti častniki do vojakov, prihajajočih s fronte, nastopali arogantno, hkrati pa so želeli z vojaško uniformo sami imponirati someščanom, še posebej mladim damam. Zarnik je 3. novembra zapisal:

Se vozijo po mestu z osebnimi avtomobili razni mladi ljudje, civilisti in oficirji, češ da imajo ta ali oni važni »narodni« opravke. Kakor že rečeno par izvrstnih ljudi dela kar po več dni skupaj, večina slovan-skih častnikov pa se sprehaja in poseda po kavarnah ter se da s triko-lornimi rozetami in prepasanim samokresom občudovati od mladih punc. Fej te bodi! (Oset in Ferk 2020: 73)

Zarnik piše tudi o splošnem sprejemanju vojakov med Ljubljančani, še posebej med Ljubljančankami. Zapisal je:

Srbski oficirji so seveda ženstvu že zdavnaj dušo razpalili. Kdaj so se ženske branile junakov, pa še takih resničnih in tako lepih, kakor so Srbi! Saj se jih mnogo ni branilo med vojsko niti najbolj gnusnih ma-džarskih Judov, da so le nosili častniško uniformo. Srbi, to so naša najplemenitejša kri in škode ne bo, če bomo dobili par Srbkov med Slovence. (Oset in Ferk 2020: 83–86)

V njegovih stališčih je prisoten takrat razširjen in kulturno po-gojen antisemitizem ter vse popularnejša evgenična stališča (primer-jaj Cergol Paradiž 2015). Na nekoliko bolj prikrit način se dotakne sive prostitucije, ki jo predstavi v paternalistični maniri, torej je zanj družbeno in moralno sprejemljiva. To področje mu je bilo vsekakor poznano, kajti urejanje javnih hiš je bilo v domeni mestne oblasti. Me-stni možje in skrbniki meščanske morale pa so prostitucijo – še posebej med vojno – uporabljali za blažitev napetosti (Cvelfar 1994: 25–41; primerjaj Remec 2016).

Slovenske vojake kolektivno presoja v skladu s političnimi prepričanji, medtem pa častnike, ki so se v prevratni dobi odlikovali z izvedenimi aktivnostmi, presoja po prijateljskih kriterijih in dejan-sko izvedenih akcijah. Skupina častnikov, ki je bila sicer maloštevil-na, si je prislužila njegovo spoštovanje. Torej pozitivno orisuje mla-de odgovorne vojake, ki so se organizirali in pomagali vzpostavljati red v mestu, ter meščane ščitili pred nevarnostjo ropanja vojakov

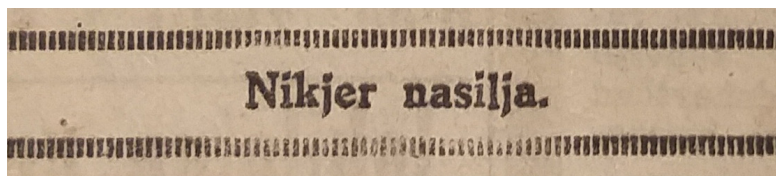
avstro-ogrsko vojske. Od slovenskih vojakov je pričakoval, da bodo opravili svojo dolžnost, kar je razvidno iz orisa polkovnika Ludvika Poura, ki je bil izbran za poveljnika vojske v Ljubljani: »Skoraj sem zapazil, da mož najbrže ni posebno energične vrste, dasi je lep 2 m visok mož s črnimi brki.« Poudaril je tudi Pourovo nezmožnost komunikacije v slovenščini, četudi naj bi izviral iz slovenske družine iz Grosuplja (Oset in Ferk 2020: 51). Generalu Nikoli Ištvanoviću, zastopniku *Narodnega vijeća*, se je ob sprejemu na ljubljanskem kolodvoru želel predstaviti v slovenščini, vendar je bila zadrega premočna. Tako se je Pour predstavil: »*Oberst Pour stellt sich gehorsamst vor.*« Pogovor je potekal v slovenščini (Zarnik), hrvaščini (Ištvanović) in nemščini (Pour). Predstavniki nove jugoslovanske oblasti so govorili vsak svoj jezik, razumeli pa so jezike drugih dveh sogovorcev, s čimer so vzpostavljali nov standard komunikacije in obnašanja. S tem so se uspešno izognili nemščini kot dotedanji *lingui franci* habsburških izobražencev (Oset in Ferk 2020: 69–70).

Svoje poglede na zunanost je Zarnik apliciral tudi na presojanje politikov. Brez ustreznega »eksterierja« – simpatičnosti, priku-pnosti, priljudnosti – naj bi bilo javno delovanje v vlogi voditelja obsojeno na propad. Svoje estetske kriterije je uporabljal tako za politike katoliške kot liberalne provenience. Zavračal je vplivnega politika katoliškega tabora Janka Brejca, ki se mu je zdel nesimpatičen že zaradi »eksterierja«, na liberalni strani pa je odklanjal Adolfa Ribnikarja in tudi svojega podpornika z začetka kariere, Ivana Hribarja. Avtorju dnevnika ideološko sorodna politika – Ribnikar in Hribar – sta torej hendikepirana zaradi zunanjega videza: prvi zaradi korpulentnosti, drugi zaradi starosti.

Zarnik z neprikrito simpatijo piše o odporu Ljubljancanov do Ribnikarja in Hribarja, ki sta 12. novembra želela organizirati javni shod. Začasno se je celo prelevil v zagovornika Narodne vlade, ki je javni shod prepovedala, Hribarja pa je označil za kolovodjo boljsevi-stične skupine. Z velikim zadovoljstvom je zapisal vzklik skupine, ki se je zbrala pred Hribarjevo hišo, ko je želel nekdanji ljubljanski župan zbrane poslušalce nagovoriti s svojega okna: »Ali nisi že dosti star, spat pojdi« (Oset in Ferk 2020: 82–83). O Ribnikarju na drugem mestu piše, da je njegov »eksterier« nezdržljiv z njegovim političnim delovanjem, še posebej zato, ker je bil med vojno kot tržni inšpektor zadolžen za aprovizacijo živil.

Ribnikarja še posebej navadne ženske posebne črte, radi aprovizacije v vojski. [...] Ljudje niso mogli prenašati, da vodi stvar človek, ki ob vsaki priliki vpije v svet demagogične »ljudske« fraze in je sam vsak

dan debelejši in bolj rdečih lic. To je pač osebna smola, tak eksterijer, če se hoče biti zagovornik ljudstva. (Oset in Ferk 2020: 83–84)



Slika 4: V časopisih so bili objavljeni poziv zoper nasilje v dobi vzpostavljanja nove slovenske oblasti (Nikjer nasilja, *Slovenec*, 29. 10. 1918, 3)

Po nekaj dneh nekrvave anarhije – in po zaplembi orožja ter prevozu vojakov skozi Ljubljano – je bil ves njegov gnev uperjen zoper Italijane, nedavno klene nemške uradnike pa je zaradi nedostojnega dobrikanja vidnim slovenskim politikom pomiloval (Oset in Ferk 2020: 41–76).

V dnevniških zapisih se odražajo predvsem avtorjeve afinite do vojaškega poklica in njegova lastna opazovanja mestnega vrveža. Rdeča nit pa je strah pred anarhijo in nasiljem. Prebivalci so pričakovali nered, zato so prilagodili svoje navade. Ljubljanci so se bolj drževali doma, izogibali so se krajev, kjer bi lahko prišlo do nasilja, recimo gostiln, železniških postaj ali vojaške kontrolne točke na Tržaški cesti pred vstopom v mesto. Namesto tega so se že čez dan zaklepali v stanovanja, prav tako so v strahu pred »kurjimi tatovi« in še bolj pred plenjenjem vojakov, ki so se vračali z italijanskih bojišč, zapirali vhode v notranja dvorišča. Avstro-ogrška vojska se je večinoma vračala domov v polni bojni opremi, oborožena do zob, zato je bilo Ljubljance strah, da bo bodisi prišlo do ropanja bodisi bodo generali, ki so sicer medtem izgubili svojo avtoriteto, lojalne enote uporabili za zatrtje nove slovenske civilne oblasti s sedežem v Ljubljani (Oset in Ferk 2020: 75). Mesto ob Ljubljani je bilo prvo večje mesto, skozi katerega se je vojska umikala. Avstrijski generali, še posebej Wenzel von Wurm, so upoštevali navodilo cesarja Karla, naj poskrbijo za urejen umik vojske, pri tem pa naj se ne vpletajo v politične odločitve. Pomembno vlogo je igralo tudi osebno poznanstvo med generali in predsednikom Narodne vlade Josipom Pogačnikom, ki je bil pred vojno predsednik vojaškega odbora v dunajskem državnem zboru in njegov podpredsednik (Eder 2010: 262–263).

Zarnik je mladini pripisoval velik potencial za povzročanje nevarnosti z neredi in nasiljem. Na njegovo pobudo je ljubljanski magistrat uvedel policijsko uro za mladino. Nasploh je bil najvišji mestni uradnik nezaupljiv do mladine, ki naj bi v svoji želji po dokazovanju

pred damami delala neumnosti. Odgovornost za to je pripisal nekdanji avstrijski oblasti, ki je uvedla obvezno vojaško usposabljanje gimnazijcev višjih razredov z namenom bojevanja na fronti. Ampak vojna se je končala, preden bi mladi lahko dokazali svoje junaštvo in lojalnost do države, zato so se želeli dokazati kot pripadniki mestnih straž (*Narodne obrane*) in kot nadobudni »vojački«. Zarnik je to ocenil kot veliko nevarnost, zato se je potrudil, da mladoletni niso bili sprejeti v mestno stražo. Želel je urediti tudi vprašanje nošnje orožja pri mladoletnih, ki so ga pridobili ob železniških tirih, kamor so ga odvrgli vojaki v strahu, da jih bo nova oblast zadržala v ujetništvu, v Ljubljani. Problem se je torej pojavil šele s prihodom vojske v mesto v prvih dneh novembra leta 1918. Zaradi pomanjkanja usposobljenih in lojalnih uradnikov pa je nova slovenska civilna oblast manj dosledno preverjala, kdo nosi orožje. Mladoletne oborožence so celo sprejemali za stražarje. Zarnik se s tem ni strinjal, ker je prihajalo do nesreč pri razkazovanju orožja in pri uporabi orožja za zabavo. Poroča na primer o nesrečah, do katerih je prišlo, ker so želeli mladci impresionirati mlade dame z orožjem in vojaškimi junaškimi zgodbicami. Nesreče pa so se na ulici zgodile zaradi »brezglavega« streljanja v zrak in v horizontalno smer (Oset in Ferk 2020: 65).

Ravnatelja magistrata je še bolj mučila prostodušnost someščanov, ki so pristali na koncept »se bo zgodilo, se bo uresničilo«, ki so torej poskušali živeti svoje življenje dalje, brez oziranja na skupno dobro. Zarniku se je takšno razmišljanje upiralo, kajti vsi so čakali, kaj se bo zgodilo. Z njegovimi besedami:

Tiha panika drhti več ali manj v srcu vsakogar. Nihče ne ve, od ure do ure, kaj ga čaka. Zdaj čutimo to, kar smo brali v ruskih razmerah. Hiše so zgodaj zaklenjene tudi cel dan. (Oset in Ferk 2020: 70)

Strah someščanov pa Zarnik navaja v zagovor restriktivnih ukrepov, s katerimi so uvedli omejitve koriščenja orožja in avtomobilov v mestu ter policijske ure za mladino (Oset in Ferk 2020: 68). Precej nemira so povzročili tudi vojaki avstro-ogrske vojske, ki so se večinoma vračali z vlaki. Zarnik zapiše 3. novembra 1918:

Črni večer je grozoten, bogve, doživimo li jutro? Spati ne morem, krog in krog pokajo vsakih par minut puške ob železnici in moje stanovanje gleda deloma na bližnjo progo južne železnice. Če zaspim, me dostikrat pokanje zopet zbudi. Streljajo (očividno) pač le v zrak. Skoro vsak dohajajoč vlak mora nekaj časa počakati zunaj postaje. Tedaj postanejo vojaki nestrpni in se boje, da ne pojdejo naprej. Zato menda streljajo v izraz nevolje. (Oset in Ferk 2020: 72)

Vojaki so bili lačni, utrujeni od vojne in so si zgolj želeli domov, zato so bili hvaležni za oskrbo s hrano in vodo. Zarnik je zapisal:

Na kolodvoru je vsak mož – razen prav prve dni – dobil kos kruha in skledo gorke menaže z mesom! In enako na Viču, kjer so bile ob cesti »golažkanone« pod roko narodnih dam. Kdaj še marsikateri teh vojakov sploh ni videl mesa; jedli so celo na fronti »Dorrgemüse«, tj. kuhane nezabeljene posušene koprive. Če se je med vojsko najbolje streljalo s srebrnimi krogli, so bile zdaj mesene najzmagovitejše. (Oset in Ferk 2020: 87)

MANIFESTACIJE V LJUBLJANI

Najmočnejši vtis so na Zarnika napravile množične manifestacije, na katerih se je vzklikalo gesla za Jugoslavijo, so bile izrečene izjave vdanosti novi oblasti ali pa se je pozdravljalo prijateljske vojaške enote. Največ pozornosti je namenil manifestaciji, ki se je odvila 29. oktobra leta 1918, na katero je Narodni svet v Ljubljani povabil predstavnike vseh skupin prebivalstva. Zarnik, ki je svoj dnevnik začel pisati 2. novembra leta 1918, ko je povsem popustila avtoriteta starega režima, zapriseženega centralni vladi na Dunaju, je zamolčal javno vabilo na manifestacije (Oset in Ferk 2020: 45–49; Štepec in Podpečnik 2019: 7–15). Namesto tega je v svojem zapisu aludiral na zamudništvo slovenskih politikov in državljanov, ki so pasivno spremljali dogajanje. Za kontrast je predstavil dogajanje v Zagrebu, ki ga je povzel po časnikih. Zapisal je: »V Zagrebu so bile že velike manifestacije z ‚urnobesnim‘ klicanjem, prepevanjem izdajalskih pesmi, igranjem vojaške godbe, razobešanjem ‚domačih‘ zastav,« medtem ko naj bi »bilo ‚v mračni Ljubljani‘ še vse tiho, dasi je v vseh srcih zavrelo in je vsakdo čutil, da ta val skoro mora seči tudi v Slovenijo« (Oset in Ferk 2020: 39–40).

Gre za načrtno dramtiziranje, kajti zagrebška manifestacija je potekala sočasno z ljubljansko, pri čemer so informacije iz Zagreba prihajale do Ljubljane z zamudo. Zarnik zadržanost slovenskega naroda do odkritega protestiranja proti oblasti, ki je pred njim izgubila tako legitimnost kot tudi oblastno avtoriteto, pripiše zgodovinskim dejavnikom, to je »pristrahovanemu podložništvu«. Ocena je bila posebej razširjena med slovensko elito, literarno podlago pa je dobila v Jurčičevem romanu *Tugomer* in drugih podobnih delih, v katerih se je izgrajeval mit o Slovencih kot narodu kmetov, podrejenih tujcem. To je intelektualna podlaga za nastanek koncepta o tisočletnih sanjah Slovencev

o samostojnosti, kar pa se v slovenskem zgodovinoписju razvija od začetka 20. stoletja dalje (primerjaj Mal 1993).

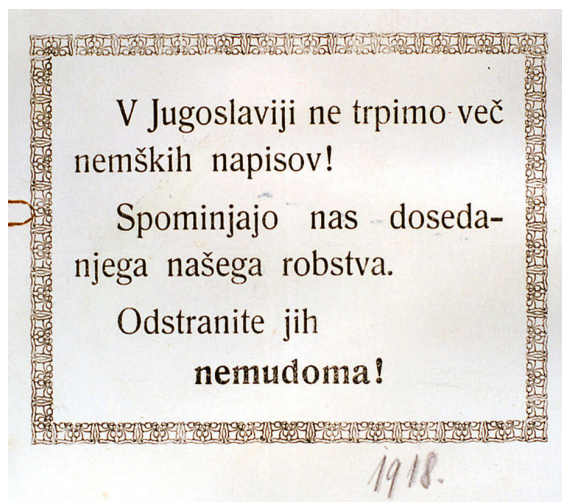
V tem kontekstu so posebej zanimivi Zarnikovi orisi spremenjenega odnosa nemških državljanov, javnih uradnikov, do svojih slovenskih sodržavljanov. Nemško usmerjeni uradniki so počasi popustili v svoji formalnosti in so začeli iskati stik s pripadniki nove slovenske elite. Nemci – tako vojaki kot civilisti – naj bi bili »prepadlih obrazov in šklepetajočih kosti«. Zarnik, ki je bil kot mladenič navdušen nad živalmi in je rad risal slike z živalskimi motivi, je nemške sodržavljane primerjal z usoda tigra, ki se potem, ko je ujet v past, ne poloti nobene živali več, tudi tiste ne, ki bi bila prav tako nesrečna, da je padla v isto jamo.

Pri »Nemcih« – to je zanj kulturni pojem, ki predstavlja vse tiste, ki pristajajo na nemški vedenjski slog in se sporazumevajo izključno v nemškem jeziku – opazuje tudi govor. »Nemci« želijo pridobiti simpatije pripadnikov slovenske elite z govorom v slovenskem jeziku, vendar pri tem niso najuspešnejši. Njihov slovenski govor sicer »teče kakor kmečki voz po planinskemu grušču« (Oset in Ferk 2020: 41–42). Nekateri Slovenci so »provocirali« nemške uradnike z dosledno komunikacijo v nemščini:

V bližini civilnih in vojaških Nemcev se je začelo govoriti še smejeje in vsakdo je vžival pogled na prepadle obraze in šklepetajoče kosti teh naših zatiralcev, ki so naenkrat pozabili vso ošabnost, vso dosedanjo svojo moč in proseče iskali ter hvaležno kvitirali vsak prijazen obraz od naše strani. (Oset in Ferk 2020: 41)

Zarnik si je želel spremembe – odpušcanja nemških uradnikov in kaznovanja posameznikov –, vendar je bil proti nasilju. Bolj pokroviteljski je bil do trgovcev, ki so v naglici popravljali svoje nemške napise. Izveski, ki so bili tako reklama kot ponos ponudnikov storitev, so v času političnih sprememb predstavljali tveganje, celo potencialni sprožilci besa mladine, ki je bila pripravljena obračunati z »narodnimi zatiralci«. Trgovci, ki so se spominjali uničevanja svojega premoženja ob septembrskih dogodkih leta 1908, so raje sami hitro odstranili ali prebarvali nemške napise. Nekateri pa so imeli svoje napise, tudi zaradi izkušnje iz leta 1908, pritrjene visoko in predvsem trdno, zato jim jih ni uspelo odstraniti samim, prav tako jim ni uspelo angažirati delavcev. Zato so prosili za pomoč ljubljansko mestno občino, ki je ob pomoči gasilcev nekatere napise prebarvala, druge pa odstranila (Oset in Ferk 2020: 45). S tem je središče Ljubljane v zelo kratkem času izgubilo star nemško-slovenski ulični značaj, vsaj na najprestižnejši ravni, torej jeziku poimenovanja ulic (Vidmar 1964: 212–215). Več časa si je oblast

rezervirala za razmislek o preimenovanju ulic. Izjema je bila Wilsonova ulica, torej ulica ameriškega predsednika, ki so mu pripisovali zasluge za končanje vojne in uveljavitev načela narodne samoodločbe (Grdina 2019: 135–152; Lipušček 2003).



Slika 5: Poziv za odstranitev nemških napisov trgovin, gostiln in podjetij v Ljubljani (fototeka Muzeja novejšje zgodovine Ljubljane).

Z orisom sprememb »nemškega gemüta« med someščani in v mestu bivajočih vojakov ter preureditve izveskov nad trgovinami Zarnik pripravi teren za predstavitev »velike manifestacije«, ki je potekala 29. oktobra leta 1918. Na njej so sodelovali »vsi uradi, vsa društva, spredaj 27 vozov s kmetov, vse v zelenju in zastavicah, s harmoniko«. Igrali sta tudi dve godbi, tam sta bili obe telovadni organizaciji, Sokol in Orel, narodno ženstvo v narodni noši ter vojaki. Udeleženci so bili svečano opremljeni z narodnimi zastavami, socialisti pa z rdečimi zastavami ter seveda plakati, na katerih so bili upodobljeni vidni politiki: za socialiste Etbin Kristan, za katoliški tabor Janez Evangelist Krek, največ pozornosti pa naj bi požel Woodrow Wilson, ki ga je narisal Zarnik (Oset in Ferk 2020: 44).



Slika 6: Množica spremlja sprevod po Dunajski (današnji Slovenski) cesti pred hotelom Slon in glavno pošto na poti na Kongresni trg, kjer je potekala manifestacija 29. oktobra 1918 (fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije)

Vrh te manifestacije je bil na Kongresnem trgu, kjer se je zbrala dvajsettisočglava množica. Zanj je bilo ključno dejanje nagovor Mihajla Rostoharja, ki je potrdil zaprisego tam zbranih častnikov novi državi, Jugoslaviji.



Slika 7: Manifestacija 29. oktobra 1918 na Kongresnem trgu, na kateri so slovenski častniki zaprisegli novoustanovljeni Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov (fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije)

Na osrednjem ljubljanskem trgu je manifestacija potekala tudi v petek, 31. oktobra, ko je Josip Pogačnik, predsednik Narodne vlade v Ljubljani, javnosti predstavil svojo ekipo. Njegov nastop je bil improviziran, pripravljen z namenom pomiritve Ljubljančanov, ki so se bali anarhije. Zarnik je razglasitvi vlade prisostvoval na balkonu Deželnega dvorca, od koder jo je orisal sledeče:

Na balkonu je elektrarna naglo zmontirala dve nočni žarnici. Vitez Pogačnik je oznanil, da je on izbran za predsednika začasne slovenske vlade, prebral je listo ostalih ministrov, (o kateri ne bom govoril), in dodal nedolg vzpodbujoč slovansko patrijotičen govor. Sledil je močen živijo iz množice pri vsaki za to ugodni priliki in godba ja zasvirala »Lepa naša domovina«, »Hej Slovani« in »Kje dom je moj«. Vendar je bilo vse skupaj le nekak Achtungserfolg. Prvič popolnoma temni trg, drugič pa očitna neizražena skrb: Kaj bo še z nami? – Pa naj bo že, kakor hoče, habemus papam. (Oset in Ferk 2020: 62–63)

Z nekajdnevno zamudo je v dnevniku orisal še manifestacijo, ki je potekala na Mestnem trgu 29. oktobra 1918, torej pred zgoraj navedeno manifestacijo. Množica na čelu z Adolfom Ribnikarjem in Danilom Šapljem ter Sokoli je zahtevala odstranitev dvoglavega orla z ljubljanskega magistrata. Zarnik je bil sicer za odstranitev kipa – in drugih kipov nekdanjega režima – in njegov prenos v muzej, vendar je nasprotoval temu, da bi to storili na pritisk množice. Se je pa zavedal, da bi lahko mladina, ki je že grozila z odstranjevanjem nemških napisov, povzročila vsesplošne nered, podobne tistim po velikih demonstracijah septembra leta 1908 (Oset in Ferk 2020: 43–45). Zarnik je bil po svojem profilu še zmeraj mestni policaj, skrbnik reda, oseb in premoženja (Cvirn 1994: 1–7). Na slovesnosti je množica vpila, naj razbijejo orla, vendar je interveniral Zarnik, ki je dogajanje orisal sledeče:

Tedaj sem stopil pred magistrat in ljudi ogovoril, naj nikar ne razbijejo te dvoglave zverine, marveč naj se jo ohrani za narodni muzej, da bodo naši vnuki lahko strmeli, kakšna ujeda nam je nekdaj vladala. To je ljudem ugajalo in pod splošnim vriščem, živioklicanjem in petjem »Lepe naše domovine« so orla delavci nesli nekam v magistratno poslopje, na balkon rotovža pa je nekdo postavil mojo podobo Wilsona, kar je rodilo zopet novo navdušenje. Orla bi bilo škoda, ker je res lep, na prsih ima inicijale »C. VI, t.j. Karel VI«. (Oset in Ferk 2020: 87–88)

Drugi spomeniki so imeli manj sreče, recimo spomenik Franca Jožefa pred deželnim sodiščem na današnjem Miklošičevem trgu, ki so mu neznanci »odbili nos in eno uho ter mu deli zanjko okrog vratu«.

Zarnik se ni preveč razburjal, ker je bil marmorni spomenik po njegovih oceni slabe umetniške vrednosti (Oset in Ferk 2020: 87–88).

LJUBLJANA SPOMINJA NA PRERIJO

Kot že navedeno, so v Ljubljani razoroževali avstro-ogrske vojake, ki so se vračali z italijanskega bojišča. Tako so vojaki v strahu pred internacijo raje sami, še preden je bilo to zahtevano, odvrgli vse vojaške naprave in spustili vlečne živali: konje in vole. Avtomobili, kolesa in orožje so bili večinoma pospravljeni v vojašnice, medtem ko so bili vojaški konji večinoma spuščeni v naravo že pred vstopom vojske v Ljubljano. Dokler je bilo v Ljubljani indijansko poletje, so bili konji v mestu popestrítev, zato je Ljubljana zaradi ugodnega in »gorkega« vremena in konjev spominjala na prerijo. Sčasoma pa so travmatizirani konji postajali v mestu moteči, še bolj pa so postajali moteči njihovi kadavri, ki jih ni nihče odstranjeval. Zarnik je za to krivil »gospode konje hlapce«, torej mestne uslužbenice, ki so se upirali izvrševanju predstojnikovih navodil (Oset in Ferk 2020: 88–89). Mnogo konjev se je utopilo na Ljubljanskem barju, nekateri v Trnovem, na robu mesta. Bolje se je godilo konjem, ki so se pasli pod Rožnikom po livadah – Zarnik je ocenil, da jih je bilo na tisoče. In nadaljeval:

Ti reveži nemo umirajo. Boljši se pase po travnikih [...] marsikateri pa čaka na smrt; mnogo jih že leži, da ne bodo več vstali, mnogo je mrtvih. Nihče ne more obvladati te množice, dasi poskuša kmetijska družba vse. [...] Srečen tisti konj, katerega kak interesant izbere in ga kratkomalo s seboj vzame. Da morajo ljudje k vsaki svoji grdobiji tudi živali prisiliti! vzklika v neki povesti Maksim Gorkij in kako prav ima. Ti nemi mučeniki ne dobe nikdar svojih osvetnikov. (Oset in Ferk 2020: 79)

Ravnanje s konji je predstavljalo lakmusov papir načete meščanske morale in civilizacijskih standardov, ki so se odražali tudi pri ravnanju s trupli. Tako Zarnik poroča, da vojaki iz vlakov »mečejo [...] (mrličje) trupla spotoma umrlih tovarišev, kakor da bi bile prazne škatle od konzerv«. Ta pristop naj ne bi bil omejen samo na vojake, ampak so bili v mestu tudi drugje odloženi »mrtveci«. Magistratni ravnatelj se je zgražal, da ljudje »odlagajo mrtvece, kjer ravno umro«. Iz njegovega opisa ni mogoče razbrati, koliko je bilo takšnih primerov, ker je bilo to zanj nepojmljivo, zato prizorov »z mrtveci« ne oriše (Oset in Ferk 2020: 79). Zarnika je bolj pretresel pogled na konje:

Ti ubogi konji! Po vseh ljubljanskih ulicah se sprehajajo zapuščeni, včasih kateri žalostno in tiho rezgeta, če vidi vojaški tren. Nasproti »Slona« se jih že več dni nekaj pase, enako v parku pred sodnijo. Ljudje jih od časa do časa napajajo. Pa to je vse premalo. Če ne bo krme – in te manjka – bodo konji drug za drugim žalostno poginili. V Tivoliju, v Šiški, zlasti pa na Ljubljanskem polju in na barju plavajo okrog cele črede, kakor na preriji. Uničujejo polja seveda. Pri opekar- nah v Trnovem so, kakor mi je Šaplja pravil, zaduhali vodo. Tam je mnogo bajaranjev, ki so ostali v jamah, ker so ilovico za opeko odko- pavali. Kakih 30 jih je tam utonilo. Ker niso več mogli gor na strmi breg. Kdo pospravi te kadavre? Leže tudi v mestu, na tirih železnice – povsodi. (Oset in Ferk 2020: 81)

Situacija se je po 13. novembru spremenila, ko se je ohladilo in je zapihala »burja«. Prav tako je bil uspešno izveden umik avstro-ogr- ske vojske, zato je Narodna vlada angažirala vojaške patrolje, da so po- lovile konje. Nekaj so jih prodali v okolico Ljubljane, druge pa z vla- kom poslali na Štajersko (Oset in Ferk 2020: 87).

VREMENSKI OCVRKI

Zarnik je v nekaterih zapisih na začetku dnevnika predstavil vremen- ske razmere; ti zapisi so vzpostavljali korelacijo z značajem političnega sporočila. Ob zanj pozitivnem političnem razpletu je pisal o vremenu, ki je bilo pomladansko, gorko, ob zgostitvi napetosti in negativnem razpletu pa čemerno, mrzlo in grdo. Vremenske razmere je prenehal zapisovati okoli 20. novembra, torej ko so se politične razmere umirile, zapadel pa je tudi prvi sneg. Zanj se je pričela zima. Zaradi izmučeno- sti, dela na ljubljanskem magistratu ter v strahu, ali bo prišlo do zdru- žitve Države SHS s Kraljevino Srbijo, so očitno orisi vremena zanj po- stali manj pomembni od velikih političnih dilem (Oset in Ferk 2020: 41–106).

ZAKLJUČEK

Dogajanje v Ljubljani novembra leta 1918 je bilo izjemno živahno, predvsem zaradi političnih manifestacij, ki so v mesto pritegnile tudi okoliške prebivalce, in zaradi premika vojske skozi mesto, ki je za sabo puščala množino orožja, avtomobilov in konj (v mesto pa so prišli »domači« vojaki, ki so večinoma odšli domov po romarskih poteh,

nekaj mladih pa se je vključilo v mestno življenje, tako s prevzemanjem odgovornih položajev kot s posedanjem v kavarnah).

Zaradi negotovosti in upada oblastne avtoritete so v mestu in bližnji okolici ostala neoskrbovana trupla – ob naraščajoči smrtnosti zaradi pandemije španske gripe – in kadavri konj. Ljubljana je torej za nekaj dni povsem spremenila zunanjo podobo glede na vojno in tudi predvojno obdobje. Z vzpostavljanjem nove oblasti se je v treh tednih življenje povrnilo v stare kolesnice, Zarnikovi dnevniški zapisi pa so postajali redkejši in bolj površinski, vsebinsko osredotočeni izključno na politična vprašanja. Ljubljancani so tedaj prenehali nastopati v dnevniku. Z utrditvijo avtoritete nove oblasti so se torej povrnilo stari vedenjski vzorci, trajno spremembo pa je predstavljala slovenizacija javnega prostora (napisi izveskov in uličnih imen) in spremenjena javna spominska krajina (odstranitev izpostavljenih javnih spomenikov, povezanih z bivšim režimom).

Zarnikov dnevnik ponuja vpogled v odklonska ravnanja, kot jih je razumel mestni varuh javnega reda in miru. V dnevniku se odraža tudi njegova afiniteta do živali in skrb za ohranitev kakovostnih umetnin, tudi če so predstavljale pretekli režim. Posebnost dnevnika so vremenska poročila, ki so navedena kot ojačevalci sporočila: ob pozitivnih novicah je vreme gorko, lepo, ob slabih pa črno, temno, mrzlo. Zarnik si je v negotovih časih želel varnosti, tudi močne oblasti, povrnitev starega, »urejenega« življenja, hkrati pa se v njegovih stališčih odražajo njegove afinitete in sanje o življenju po »prevratu«.

CITIRANE REFERENCE

- ASH, MITCHELL G. IN JAN SURMAN 2012 'The Nationalization of Scientific Knowledge in Nineteenth-Century Central Europe: An Introduction.' V: *The Nationalization of Scientific Knowledge in the Habsburg Empire: 1848–1918*. Mitchell G. Ash. in Jan Surman, ur. Houndmills: Palgrave Macmillan. Str. 5–30.
- B. N. A. 1940a. Dr. Miljutin Zarnik. *Slovenski narod*, 27. 12. 1940, 3.
- B. N. A. 1940b. Dr. Miljutin Zarnik. *Slovenec*, 28. 12. 1940, 5.
- B. N. A. 1918 'Nikjer nasilja 1918.' *Slovenec*, 29. 10. 1918, 3.
- CERGOLO PARADIŽ, ANA 2015 *Evgenika na Slovenskem*. Ljubljana: Sophia.
- CINDRIČ, LOJZ 2009 *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi: 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.

- CVELFAR, BOJAN 1994 '»No, zdaj pa če imaš denar, daj ga sem, potem se pa hitro z menoj spolsko združi«: K zgodovini tajne prostitucije v Ljubljani na začetku stoletja.' *Zgodovina za vse* 1(1): 25–41.
- CVIRN, JANEZ 1994 'Vsega je kriv Buffalo Bill: K zgodovini boemskega življenja v Ljubljani pred prvo svetovno vojno.' *Zgodovina za vse* 1(2): 1–9.
- DOLENC, ERVIN 1996 *Kulturni boj: Slovenska kulturna politika v kraljevini SHS 1918–1929*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- EDER, HANS 2010 *Der General der K.u.K. Armee und Gebeime Rat: Maximilian Csicseric von Bacsány*. Neobjavljena doktorska disertacija. Dunaj: Universität Wien, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät.
- GRDINA, IGOR 2014 'Nedokončana vojna.' V: *Velika vojna in mali ljudje: Zbornik razprav*. Igor Grdina, ur. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo. Str. 7–12.
- GRDINA, IGOR 2019 *Od cesarizma k wilsonizmu*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- GRDINA, IGOR 2010 'Ivan Hribar, »jedini resnični radikalec slovenski«: Poskus gesla v biografskem leksikonu.' V: *Hribarjev zbornik*. Igor Grdina, ur. Ljubljana: Založba ZRC, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU. Str. 9–82.
- HUDOLIN, GAŠPER IN JANČAR KARMEN 2019 '»Zemlja slovenska, na kateri prebivamo, je zemlja sveta«: Doktor Valentin Zarnik, narodni buditelj.' *Ljubljana med nostalgijo in sanjami: Revija za domoznanske vsebine* 8(1): 7–71.
- JOHNSTON, WILLIAM 1972 *Austrian Mind: An Intellectual and Social History, 1848–1938*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press.
- JOHNSTON, WILLIAM 2015 'Embellished Parallel Universes in the »Theater State« of Austria-Hungary: The Architecture of Jože Plečnik and the Cultural Criticism of Ljubomir Micić and Miroslav Krleža.' V: *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th–20th Century)/Verflechtungsgeschichte: Wien, Zagreb und Budapest (18.–20. Jahrhundert)*. Iskra Iveljić, ur. Zagreb: FF-Press. Str. 209–241.
- KEBER, KATARINA 2017 'Epidemija v šolskih klopeh: Primer španske gripe leta 1918 v osrednjeslovenskem prostoru.' *Kronika* 61(1): 67–76.
- KOBLAR, FRANCE 2019 'Miljutin Zarnik (1873–1940).' *Slovenska biografija*. Spletni vir: <<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi857061>>, 14. 9. 2019.
- KOSOVEL, SREČKO 1974 *Zbrano delo: II*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- LIPUŠČEK, UROŠ 2003 *Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Ljubljana: Sophia.
- MAL, JOSIP 1993 *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Mohorjeva družba.
- MELIK, VASILIJ IN PETER VODOPIVEC 1986 'Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole: 1848–1918.' *Zgodovinski časopis* 40(3): 269–282.
- OSET, ŽELJKO IN KRISTINA FERK 2020 *Porajanje Jugoslavije: Doživljaji Ljubljančana (Miljutina Zarnika) leta 1918*. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici.

- PEROVŠEK, JURE 2009 *V zaželjeni deželi: Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo: 1918–1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- PODBEVŠEK, ANTON 1983 *Rihard Jakopič*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- RAHTEN, ANDREJ 2016 *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije: Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.
- REMEC, META 2016 *Bakb, tobak in Venera: Grehi in skušnjave v dolgem 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- STROMBERGER, MONIKA 2004 *Stadt – Kultur – Wissenschaft: Urbane Identität, Universität und (geschichts)wissenschaftliche Institutionen in Graz und Ljubljana um 1900*. Köln: SH-Verlag.
- STUDEN, ANDREJ 1995 *Stanovati v Ljubljani: Socialnozgodovinski oris stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno*. Ljubljana: ISH – Institutum studiorum humanitatis.
- ŠTEPEC, MARKO IN JOŽE PODPEČNIK 2018 *33 dni: 100. obletnica ustanovitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- TAYLOR, ALAN 1956 *Habsburška monarhija: 1809–1918: Zgodovina avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- VIDMAR, MILAN 1964 *Spomini: I*. Maribor: Založba Obzorja.
- VODOPIVEC, PETER, PETER ŠTIH IN VASKO SIMONITI 2008 *Slovenska zgodovina: Družba – politika – kultura*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- VREČKO, ASTA 2020 'Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov.' *Zbornik za umetnostno zgodovino* 1(54): 171–193.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913a 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 10. 9. 1913, 1.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913b 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 11. 9. 1913, 1.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913c 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 12. 9. 1913, 1.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913č 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 19. 9. 1913, 1–2.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913d 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 20. 9. 1913, 3.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913e 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 29. 9. 1913, 1–2.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913f 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 30. 9. 1913, 1.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913g 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 6. 10. 1913, 1–2.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913h 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 7. 10. 1913, 1.

- ZARNIK, MILJUTIN 1913i 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 8. 10. 1913, 1–2.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913j 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 13. 10. 1913, 1–2.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913k 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 14. 10. 1913, 1–2.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913l 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 15. 10. 1913, 1–2.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913m 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 21. 10. 1913, 1–3.
- ZARNIK, MILJUTIN 1913n 'Onkraj črnožoltih mejnikov.' *Slovenski narod*, 31. 10. 1913, 1–4.

ARHIVSKI VIRI

Muzej novejšje zgodovine Slovenije, fototeka
NUK, Ms 1011 Govekar Fran
NUK, Ms 1689 Govekar Fran
Zgodovinski arhiv Ljubljana, f. 323 - Družina Zarnik

IZVLEČEK

Članek obravnava dogajanje v novembru 1918 v Ljubljani, kot ga je doživel Miljutin Zarnik. Dnevnik je pisal v času razpadanja habsburške monarhije, ob vzporednem nastajanju mednarodno nepriznane Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, skozi Ljubljano pa se je z italijanskega bojišča v središče nekdanje monarhije pomikala poražena avstro-ogrska vojska. Zarnik je bil visok uradnik ljubljanskega magistrata, tudi politik in umetnik, skratka pripadnik slovenske elite. V svojem dnevniku poleg zgodovinskega dogajanja (političnih manifestacij, govorov in slovenizacije napisov v Ljubljani ter odstranjevanja spomenikov) predstavi tudi spremenjene navade meščanov (npr. zadrževanje doma), vpliv vojakov na življenje Ljubljančanov in spremembe v mestu, kot so uporaba orožja, sprehajanje vojaških konjev v mestu in njeni okolici ter neoskrbovana trupla in kadavri konj na ljubljanskih ulicah in v okolici.

Ključne besede: Ljubljana, habsburška monarhija, Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, nekrvava anarhija, konji

O AVTORJU

Željko Oset, docent, zeljko.oset@gmail.com